

Функції процесуальних заходів захисту в адміністративно-юрисдикційному процесі

Functions of procedural safeguards in the administrative and jurisdictional process

Оксана Сірант

Ключові слова:

адміністративно-юрисдикційний процес, процесуальні заходи захисту, функції процесуальних заходів захисту.

Key words:

administrative and jurisdictional process, procedural safeguards, functions of procedural protection.

Постановка проблеми. Процесуальні заходи захисту – це поняття досить складне, об’ємне та різноманітне за своїми характеристиками, що не може не позначатися на рівні його пізнання. Сьогодні є низка неоднозначних положень щодо тих чи інших складників та самого визначення цього поняття. Дослідження різних підходів до визначення понять «заходи захисту» та «процесуальні заходи захисту» дозволило виявити кілька напрямів юридичної думки, а саме розгляд заходів захисту як діяльності компетентних органів; різновиду заходів державного примусу; різновиду санкцій юридичних норм; відновлювальних засобів; правових (юридичних) засобів. Мають місце зловживання правами учасників юридичного процесу. Унаслідок цього відбувається дисбаланс нормального ходу юридичного процесу, страждає авторитет правосуддя і держави, а права громадян залишаються незахищеними. Водночас своєчасне вирішення адміністративних справ є гарантією захищеності прав і свобод людини та громадянина. Процесуальні заходи захисту – це важливі засоби забезпечення ефективності правосуддя, адміністративної юрисдикції. В умовах адаптації національного законодавства до європейських стандартів адміністративної юрисдикції дослідження функцій процесуальних заходів захисту є актуальним.

Стан дослідження проблеми. Доктринальні аспекти функції процесуальних заходів захисту в адміністративно-юрисдикційному процесі розглядаються вченими у дисертаційних роботах, навчальній та науковій літературі, наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях. Доцільно відзначити праці В. Авер’янова, В. Бевзенка, І. Главюк, М. Коваліва, А. Комзюка, В. Колпакова, О. Кузьменко, Р. Мельника, О. Остапенко, В. Ортинського, О. Пасенюка, О. Скаун та ін. Водночас адаптація національного законодавства до стандартів Європейського Союзу, використання інформаційно-комунікаційних технологій вимагає дослідження функції процесуальних заходів захисту в адміністративно-юрисдикційному процесі з метою напрацювання пропозицій до чинного законодавства.

Метою статті є дослідження функції процесуальних заходів захисту в адміністративно-юрисдикційному процесі.

Виклад основного матеріалу. Процесуальні заходи захисту посідають особливе місце в системі адміністративного права, що зумовлено їхньою роллю у забезпеченні безпеки людини та держави. Заходи захисту поряд з адміністративною відповідальністю відіграють важливу роль у попередженні правопорушень, відновленні правопорядку та безпосередньому припиненні правопорушень. Вони належать до того арсеналу правових засобів, які забезпечують дію усього права, на інформаційному рівні повідомляючи суб’єкта про несприятливі наслідки, які можуть настати в разі порушення приписів норми права. Процесуальні заходи захисту забезпечують стан захищеності адміністративного процесу, його учасників, за їх допомогою здійснюється реагування компетентних органів на правопорушення. Процесуальні заходи захисту спрямовані не тільки на попередження правопорушень, а й на попередження зловживань правом різними учасниками адміністративного процесу. В умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій в адміністративно-юрисдикційному процесі нормальне функціонування юридичного процесу можливе лише за умови його захищеності різними правовими засобами, до яких належать процесуальні заходи захисту.

Процесуальні заходи захисту – це охоронні правові засоби, що застосовуються як у разі правопорушення, так і у разі інших юридичних фактів (подій, дій, явищ), вони не володіють ознакою протиправності, не реалізують каральну функцію, а переслідують мету нормалізації суспільних відносин, відновлення нормального функціонування юридичного процесу, припинення його порушень, забезпечення виконання процесуальних обов'язків учасниками адміністративно-юрисдикційного процесу.

Функції процесуальних заходів захисту визначаються метою адміністративної юрисдикції. Якщо метою є досягнення якогось «ідеального» результату, то функції – це основні напрями, за допомогою яких втілюється мета процесуальних заходів захисту та розкривається призначення цих заходів. Функції і мета процесуальних заходів захисту мають безпосередній взаємний зв'язок, утворюючи дві підсистеми (підсистему мети та підсистему функцій), що належать до загальної системи мети і функцій. Ці підсистеми мають внутрішні взаємозв'язки та безперервно взаємодіють між собою. Така взаємодія спрямована на досягнення мети процесуальних заходів захисту не ізольовано одна від одної, а в системі, у результаті послідовної реалізації, що значною мірою відповідає синергетиці національної правової системи. Важливість визначення функцій зумовлена тим, що через них виявляються напрями правового регулювання, розкривається якісний зміст, попит і динаміка суспільного життя та вдосконалення адміністративно-юрисдикційної діяльності, що видно на прикладі застосування електронних доказів у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення.

Сьогодні більшість дослідників погоджуються з тим, що функції правових явищ проявляються у напрями правового впливу на суспільні відносини, поведінку суб'єктів діяльності, в якому розкривається їхня сутність, характер і соціальне призначення. Перш ніж розглянути сутність, характер і класифікацію функцій процесуальних заходів захисту в адміністративно-юрисдикційному процесі, необхідно визначити зміст поняття функцій права та їх різновидів, оскільки функції заходів захисту є видовим виявом функцій права та їх ознак.

Значна кількість авторів однаково розуміє поняття функцій права як спрямованість впливу на суспільні відносини, правосвідомість і правову культуру суб'єктів права, соціальне призначення права. Майже всі автори, що розглядають класифікацію функцій права, виокремлюють такі їх види: регулятивну, охоронну, виховну¹.

Водночас щодо регулятивної функції права дослідники не мають єдиної думки. В. Ковальський, наприклад, вказує, що вплив права на соціальну реальність є об'єктивним процесом². Відповідно, регулятивну функцію права поділяють на регулятивну статичну та регулятивну динамічну.

В. Ісаєва ці функції зараховує до самостійних функцій права, вирізняючи при цьому як окремих вид регулятивну охоронну функцію³.

Спрямованістю дії цієї функції, на нашу думку, є досягнення нормального здійснення регулятивної статичної та регулятивної динамічної функції. У своїх роботах В. Авер'янов, О. Скаун, О. Остапенко серед функцій права називають компенсаційну, забезпечувальну, обмежувальну та відновлювальну функції⁴.

На нашу думку, у контексті адміністративної юрисдикції функціями процесуальних заходів захисту, виходячи з мети права, є регулятивна, охоронна, відновлювальна. Такий підхід повною мірою охоплює процесуальні аспекти захисту, які виникають в умовах впровадження електронних документів як докази у справах про адміністративні правопорушення (позиція С. Єсімова⁵).

Регулятивну статичну і регулятивну динамічну функції слід вважати підвидом регулятивної функції, оскільки вони мають взаємний зв'язок.

Охоронна функція, незважаючи на те, що вона безпосередньо пов'язана з регулятивною функцією, не є підвидом, оскільки має самостійні, властиві тільки їй ознаки та правові засоби, що використовуються

¹ Миронець О.М. Функції права: поняття та класифікація / О.М. Миронець // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 5. – С. 17. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ...lsej.org.ua/2_2014/5.pdf.

² Ковальський В. Функції права: ціннісний і сутнісний виміри / В. Ковальській // Юридична Україна. – 2012. – № 9. – С. 6.

³ Ісаєва В.В. Функції права: теоретико-правовий аналіз / В.В. Ісаєва // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 45.

⁴ Остапенко О.І. Адміністративне право : [навч. посіб.] / О.І. Остапенко, М.В. Ковалів, Р.В. Кісіль. – К. : Правова єдність, 2008. – С. 23.

⁵ Єсімов С.С. Електронні документи як докази у справах про адміністративні правопорушення / С.С. Єсімов // Вісник Нац. ун-ту «Львівська Політехніка». Серія «Юридичні науки». – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2016. – № 845. – С. 71–72.

для її реалізації. Науковому співтовариству відомо кілька різних поглядів на функції заходів захисту. Низка авторів розглядає функції заходів захисту у світлі відмежування їх від функцій юридичної відповідальності.

С. Алексєєв одним із перших вказав, що юридичній відповідальності властива штрафна функція, а заходам захисту – відновлювальна, підкреслюючи, що функція заходів захисту зводиться до забезпечення виконання юридичного обов'язку, захисту права. Такої ж думки дотримується В. Копейчиков, вирізняючи каральну функцію юридичної відповідальності⁶.

О. Скакун, розмежовуючи міри відповідальності та міри захисту, зазначає, що основною функцією юридичної відповідальності є покарання, функція заходів захисту зводиться до відновлення попереднього становища суб'єкта.

Інша група авторів обмежується лише перерахуванням функцій заходів захисту. Наприклад, І. Главюк, розглядаючи кримінально-процесуальні заходи захисту, відзначає наявність відновлювальної функції⁷.

І в першій, і у другій групі автори, розглядаючи функції заходів захисту, загалом обмежуються лише визначенням відновлювальної спрямованості цих заходів, замовчуючи про інші функції, які властиві цьому виду заходів. Наприклад, доцільно відзначити, що В. Микитин до відновлюваної функції додав попереджувальну функцію у контексті цивільно-правових заходів захисту, розглядаючи цивільно-правову відповідальність за порушення майнових прав інтелектуальної власності⁸.

У контексті адміністративного права доцільно включити функцію забезпечення безпеки та регулятивну функцію, які варто виокремити, виходячи з поділу функцій права на регулятивну й охоронну.

М. Лошицький серед заходів захисту виокремлює функцію забезпечення безпеки. Ця функція, на думку науковця, проявляється у попередженні, нейтралізації чи ліквідації негативних факторів екологічного чи техногенного впливу, створенні стану захищеності для суб'єктів кримінального процесу та (або) правоохоронних, судових і контролюючих органів⁹. Ця функція, як і превентивна та функція припинення заходів захисту, базується на охоронній функції права.

Що стосується регулятивної функції заходів захисту, то ця функція є самостійною. Сьогодні вона чітко простежується на прикладах чинних законів, якими регулюються суспільні відносини, що виникають у зв'язку із застосуванням заходів захисту до окремих груп суб'єктів або між відокремленими групами суб'єктів, встановлюючи між ними порядок взаємодії.

Наприклад, Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» № 3782-XII від 23.12.1993 р. регулюються відносини забезпечення державного захисту потерпілих, свідків та інших учасників судочинства; Законом України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» № 80/94-ВР від 05.07.1994 р. – відносини захисту інформації; Законом України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» № 160/98-ВР від 04.03.1998 р. – відносини захисту охоронюваних об'єктів. У всіх перерахованих законах міститься певна сукупність норм, яку доцільно зараховувати до інституту захисту.

Функції процесуальних заходів захисту в адміністративно-юрисдикційному процесі не тільки охоплюють відновлювальну функцію. Також не варто виокремлювати як самостійний вид компенсаційну, відшкодувальну, загальносоціальну і правовідновлювальну функції, оскільки ці функції переслідують спільну мету – відновлення, а значить, можуть бути віднесені до відновлювальної функції. Крім того, необґрунтованим є виокремлення стимулюючої функції, тому що ця функція може бути віднесена до регулятивної функції заходів захисту в адміністративно-юрисдикційному процесі, виходячи з поділу функцій права на регулятивну, охоронну та відновлювальну функції. У процесуальних заходах захисту в адміністративно-юрисдикційному процесі доцільно вирізняти регулятивну, попереджувальну, превентивну функції та функцію припинення і забезпечення безпеки.

⁶ Правознавство : [навч. посіб.] / [В.І. Бобир, С.Е. Демський, А.М. Колодій та ін.] ; за ред. В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://adhdportal.com/book_2723_chapter_25__3_Funk_prinipi_prava.html.

⁷ Главюк І.В. Кримінально-процесуальна функція захисту: деякі проблеми визначення поняття та змісту / І.В. Главюк // Право і громадянське суспільство. – 2014. – № 1. – С. 123.

⁸ Микитин В.І. Цивільно-правова відповідальність за порушення майнових прав інтелектуальної власності : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / В.І. Микитин. – К. : НДІ інтелект. власності Нац. акад. прав. наук України, 2016. – С. 37.

⁹ Лошицький М.В. Адміністративно-правові засоби в механізмі охорони навколишнього природного середовища / М.В. Лошицький // Митна справа. – 2015. – № 1. – С. 81–82.

Доцільно підтримати думку Є. Романченка, який зазначив, що всі наявні класифікації функцій заходів захисту не містять у собі вказівки на критерії, які лягають в основу тієї чи іншої класифікації¹⁰.

У юридичній науковій літературі пропонуються такі критерії поділу функцій заходів захисту: характер і цілі впливу на суспільні відносини (регулятивна, попереджувальна, відновлювальна і функції припинення, забезпечення безпеки), галузева належність (конституційна, цивільно-правова, кримінальна, адміністративна, трудова, фінансово-правова, цивільно-процесуальна, кримінально-процесуальна), сфера дії (загальноправова, міжгалузева та галузева).

На основі наведених міркувань зазначимо, що під функцією процесуальних заходів захисту слід розуміти напрями впливу на суспільні відносини, правосвідомість суб'єктів процесуальної діяльності, в якій розкривається якісний зміст, соціальне призначення та динаміка цих заходів. Беручи за основу критерій характеру та цілей впливу, доцільно вирізнити відновлювальну, регулятивну, превентивну функції, а також функції припинення та забезпечення безпеки.

Регулятивна функція процесуальних заходів захисту в адміністративно-юрисдикційному процесі – це один із проявів регулятивної функції права, що полягає у закріпленні й оформленні динаміки суспільних відносин, пов'язаних із реалізацією юридичних заходів захисту.

Відновлювальна функція процесуальних заходів захисту в адміністративно-юрисдикційному процесі – це один із проявів відновлювальної функції права, що полягає у відновленні процесуального правопорядку та забезпечує виконання процесуальних обов'язків.

Превентивна функція процесуальних заходів захисту в адміністративно-юрисдикційному процесі – це напрям правового впливу процесуальних норм заходів захисту на поведінку суб'єктів процесуальних відносин, спрямований на попередження і недопущення відхилень від нормального ходу відносин учасників процесуальної діяльності. До об'єктів превентивної функції належать воля і свідомість учасників процесуальних відносин.

Функція припинення процесуальних заходів захисту в адміністративно-юрисдикційному процесі – це напрям правового впливу процесуальних норм заходів захисту на поведінку суб'єктів процесуальної діяльності у разі початку відхилення від нормального ходу процесу з метою впливу на їх правослухняну поведінку для мінімізації шкідливих наслідків. Об'єктом реалізації цієї функції є воля та свідомість учасників процесу, які допустили поведінку, відмінну від правового припису.

За наявності загальних цілей і способів здійснення превентивна функція та функція припинення процесуальних заходів захисту в адміністративно-юрисдикційному процесі мають певні відмінності: попереджувальна функція діє на інформаційному рівні, попереджуючи суб'єкта правопорушення; функція припинення реалізується за наявності правового відхилення як реакція компетентних органів на таке відхилення від правил поведінки.

Функція забезпечення безпеки – це напрям правового впливу, що полягає у створенні стану захищеності учасників процесу, забезпеченні нормального ходу процесуальної діяльності.

Висновки. Функція процесуальних заходів захисту в адміністративно-юрисдикційному процесі – це спрямованість впливу на суспільні відносини, правосвідомість суб'єктів процесуальної діяльності, в якій розкривається якісний зміст, соціальне призначення, попит і динаміка цих заходів. На підставі критерію характеру і цілей впливу виокремлюються відновлювальна, регулятивна, превентивна функції, а також функції припинення та забезпечення безпеки процесуальних заходів захисту в адміністративно-юрисдикційному процесі. Функції і цілі процесуальних заходів захисту мають безпосередній зв'язок один з одним, утворюючи дві підсистеми (підсистему цілей, підсистему функцій), що належать до загальної системи цілей і функцій. Ці підсистеми мають внутрішні взаємозв'язки і безперервно взаємодіють між собою. Така взаємодія спрямована на досягнення цілей процесуальних заходів захисту не ізольовано один від одного, а в системі, у результаті послідовної реалізації.

¹⁰ Романченко Є. Поняття і зміст процесуальних функцій в адміністративному судочинстві України / Є. Романченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/User/Downloads/Nzizvru_2013_5_23.pdf.

Анотація

У статті здійснено теоретико-правовий аналіз основних доктринальних підходів до сприйняття та розуміння сутності і правової природи функцій процесуальних заходів захисту в адміністративно-юрисдикційному процесі. Теоретично обґрунтовано й окреслено особливості співвідношення функції процесуальних заходів захисту та запропоновано власну дефініцію відповідної процесуальної категорії.

Summary

This article provides theoretical and legal analysis of the major doctrinal approaches to perception and understanding of the nature and functions of the legal nature of the procedural measures of protection in administrative and jurisdictional process. Theoretically grounded and features outlined correlation functions of procedural protection measures and proposed his own definition of the relevant procedural category.

Використана література:

1. Миронець О.М. Функції права: поняття та класифікація / О.М. Миронець // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 5. – С. 15–17. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ...lsey.org.ua/2_2014/5.pdf.
2. Ковальський В. Функції права: ціннісний і сутнісний виміри / В. Ковальський // Юридична Україна. – 2012. – № 9. – С. 4–9.
3. Ісаєва В.В. Функції права: теоретико-правовий аналіз / В.В. Ісаєва // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 45–48.
4. Остапенко О.І. Адміністративне право : [навч. посіб.] / О.І. Остапенко, М.В. Ковалів, Р.В. Кісіль. – К. : Правова єдність, 2008. – 533 с.
5. Єсімов С.С. Електронні документи як докази у справах про адміністративні правопорушення / С.С. Єсімов // Вісник Нац. ун-ту «Львівська Політехніка». Серія «Юридичні науки». – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2016. – № 845. – С. 69–76.
6. Правознавство : [навч. посіб.] / [В.І. Бобир, С.Е. Демський, А.М. Колодій та ін.] ; за ред. В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://adhdportal.com/book_2723_chapter_25__3_Funk_prini_pri_prava.html.
7. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальна функція захисту: деякі проблеми визначення поняття та змісту / І.В. Гловюк // Право і громадянське суспільство. – 2014. – № 1. – С. 121–130
8. Микитин В.І. Цивільно-правова відповідальність за порушення майнових прав інтелектуальної власності : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / В.І. Микитин. – К. : НДІ інтелект. власності Нац. акад. прав. наук України, 2016. – 224 с.
9. Лошицький М.В. Адміністративно-правові засоби в механізмі охорони навколишнього природного середовища / М.В. Лошицький // Митна справа. – 2015. – № 1. – С. 79–85.
10. Романченко Є. Поняття і зміст процесуальних функцій в адміністративному судочинстві України / Є. Романченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/User/Downloads/Nzizvru_2013_5_23.pdf.

Оксана Сірант,

здобувач кафедри адміністративного права
Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналом